

Tərcümənin nəzəri və praktik problemlərinə yeni rakursda baxış

(İslam Ağakərimov. *Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının aktual problemləri*. Bakı, Mütərcim, 2022, 240 s.)

Nizami Məmmədov Tağısoy,
filologiya elmləri doktoru,
professor

Çağdaş Azərbaycan tərcümə nəzəriyyəsinin və praktikasının problemlərindən söhbət düşüklə istər-istəməz göz önündə bu sahədə ardıcıl mülahizə və yanaşmaları ilə ortada dayanan filologiya elmləri namizədi, Bakı Slayyan Universitetinin Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikası kafedrasının dosenti İslam Ağakərimovun bu elm sahəsinin mürəkkəb və çoxsaylı aktual məsələlərini aydın və məntiqli təfəkkür süzgəcindən keçirməyə çalışın bir alimin məqalə və materialları, Beynəlxalq simpozium və konfranslarda etdiyi məruzələri, monoqrafik araşdırmaları, dərslik və dərs vəsaitləri diqqətimizi daha çox cəlb edir.

İslam Ağakərimovla onun tərcümə problemlərini incələyən əsərləri ilə bağlı, hesab edirik ki, danışmağa haqqımız var. Çünki onun tədqiqatçı olaraq formalaşması və araşdırıcı istiqamətlərinin başlıca konturları da bizim gözümlərdə önündə boy vermişdir.

Tale elə gətirmişdir ki, hər ikimiz Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında öz dəst-xətti olan, ədəbi əlaqələr, qarşılıqlı mədəni təsir və mənimsəmələr, tərcümə nəzəriyyəsi üzrə tanınmış alim, professor, Əməkdar elm xadimi Həbib Bayram oğlu Babayevin yetirmələri olmaqla onun başçılığı altında dissertasiyalar müdafiə edib, alimlik dərəcəsi almaq da hər ikimizə qismət olmuşdur.

İndi İslam Ağakərimov bu sahədə 35 ildən yuxarıdır çalışan dəyərli nəzəriyyəçi və praktik olaraq araya-ərsəyə gətirdiyi əsərlərinin keyfiyyəti və onun bu yöndə yazdığı monoqrafik əsərlərinin dəyərləndirilməsi zamanının çatdığını nəzərə almaq zəruridir. Elə bu istəkdə bizi İslam müəlliminə əsərlərinə mahiyyəti üzrə baxış sərgiləyib, fikirlərimizi elmi ictimaiyyətə bölüşməyə sövq etmişdir. Eyni zamanda biz burada İslam müəlliminin bu istiqamətdə ortaya gətirdiyi bütün əsərləri ilə bağlı mülahizələr söyləməyi qarşımıza məqsəd qoymuruq. Çünki əgər biz həmin əsərlərin hər biri haqqında eksklüziv olaraq mövqə ortaya çıxarmağa cəhd etsəydik, bu son dərəcə iri həcmli bir materialın ortaya gəlməsini tələb edərdi bu və nəzərdə tutduğumuz məqalənin hədlərindən və janr özəlliyindən bir qədər kənarlaşdırıla bilərdi.

Lap bu yaxınlarda dəyərli tədqiqatçı İslam Ağakərimov "Obhie problemi perevoda" ("Tərcümənin ümumi problemləri". Bakı, Mütərcim, 2021, 208 s.) monoqrafiyasını, ondan bir az sonra "Bədii tərcümə və ədəbiyyat haqqında düşüncələr" (Bakı, Mütərcim, 2022, 200 s.) və bir müddət bundan öncə isə "Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının aktual problemləri" (Bakı, "Mütərcim", 2022,

240 s.) adlı kitabı tərcümə nəzəriyyəçilərinə, tarixçilərinə, praktiklərə, mütəxəssislərə, doktorantlara, magistrələrə, tərcümə metodikası ilə məşğul olanlara, müəllimlərə və tələbələrə təqdim etmişdir.

Biz İslam Ağakərimovun "Tərcümənin ümumi problemləri" monoqrafik araşdırmasının elmi redaktoru və ön sözünün müəllifi olduğumuzdan alimin tərcümə problemlərini necə və hansı nəzəri təfəkkürlə işıqlandırdığını həmin ön sözdə yetərincə obyektiv və adekvat dəyərləndirməyə çalışmışıq. İnsaf naminə qeyd edək ki, müəllifin "Bədii tərcümə və ədəbiyyat haqqında düşüncələr" araşdırması da onun tədqiq etdiyi sahəyə səriştəli münasibət göstərdiyini sübut etməkdədir.

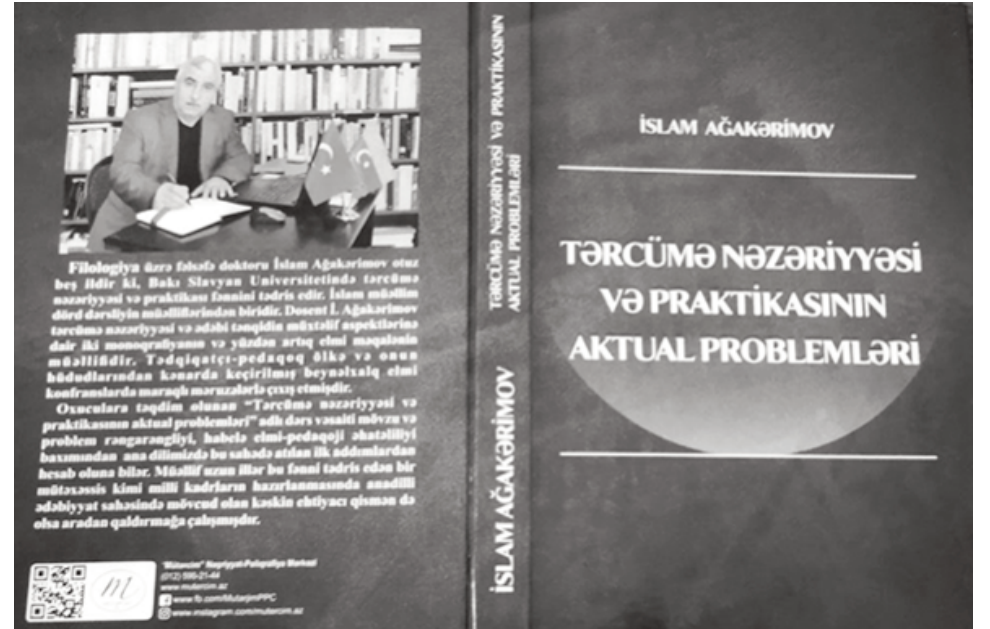

Haqqında daha geniş bəhş edəcəyimizi nəzərdə tutduğumuz İslam Ağakərimovun yeni "Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının aktual problemləri" kitabı isə tərcümənin bir qədər fərqli janrına həsr olunmaqla daha çox tərcümənin məzmun və mahiyyəti, tərcümə vahidləri və tərcümədəki transformasiyalar, tərcümə mətnlərinin janr özəlliyi və leksik vahidlərinə mənə çalarları, tərcümədə ekvivalentlik və kontekst anlayışı, bədii tərcümənin tarixi və tərcümədə redaktə, tərcümə mətnində leksik mənanın saxlanması və pragmatika məsələsi və s. yanaşı, tərcümənin digər sahələri - tərcümə və linqvistik, tərcümə və psixologiya, tərcümə və psixolinqvistik, tərcümə və sosiolinqvistik, tərcümə və ədəbiyyatşünaslıq və s. kimi bəhsləri işıqlandırmaqla bərabər, hər konkret mövzudan sona "Mövzuya dair sual və tapşırıqlar"ın verilməsi bu gərəkli mənbənin nəzəriyyə, tarix və praktika ilə yanaşı, həm də ali məktəb auditoriyalarında təlim alanlar üçün nəzərdə tutulduğunu göstərir. Fikrimizcə, kitabda materialların belə bir formatda və məzmununda təqdim olunması əsərdə yer almış məsələlərə həm obyektiv, həm də subyektiv münasibət göstərildiyindən xəbər verir. Bundan başqa, İslam müəlliminin kitabda "Müxtəsər tərcümə terminləri lüğəti"ni təqdim etməsi, "kalka", "kommunikativ situasiya", "tərcümə transformasiyaları", "kontekst", "makrotekst", "generalizasiya", "reseptor", "ekvivalentli olmayan leksika" və başqa bu kimi terminoloji vahidləri doğru - düzgün metodik və metodoloji aspektdən işıqlandırması kitab müəllifinin təhlil obyektinə çevirdiyi problemi səriştəli mütəxəssis baxışı ilə incələməyə malik olması qənaətini yaradır.

Əlbəttə, tərcümə ilə bağlı çoxsaylı Azərbaycan alimləri xeyli dərs vəsaitləri, metodik vəsaitlər, dərsliklər, monoqrafik araşdırmalar, dissertasiya işləri yazmışlar. Onların sırasında C.Əzimov,

Ş.Qurbanov, H.Babayev, B.Tahirbəyov, G.Sultanova, F.Vəlixanova, Ə.Xəlilov, N.Məmmədov, R.Novruzov, T.Cəfərov, T.Xəlilova, T.Şərifli, L.Səmədova, M.İsgəndərov, Q.Bayramov, N.Babayeva və digərlərinin adları çəkilə bilər. Onlardan hər birinin əsərlərində tərcümənin çeşidli problemləri nəzərdən keçirilmişdir. Lakin İslam Ağakərimovun kitab və araşdırmalarının adlarını qeyd etdiyimiz müəlliflərdən fərqi ondan ibarətdir ki, o, təhlil obyektinə və predmetinə cəlb etdiyi məsələyə fərqli rakurslardan bir küll halında yanaşmağa müvəffəq olmuşdur. Odu ki, hesab edirik ki, dosent İslam Ağakərimovun tərcümə nəzəriyyəsinə və praktikasına həsr etdiyi kitab bu sahədə öz sözü, öz yanaşması, öz nəzər nöqtəsi olan istedadlı bir mütəxəssisin təfəkküründən qaynaqlanan fikir və ideyaların işığında diqqətimizi cəlb etməkdədir.

İslam müəllim tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının aktual problemlərini diqqət mərkəzinə çəkərkən nəinki tərcümə nəzəriyyəsi klassiklərinin Siseronun, Esxinin, Demosfenin, Simmaxın, İeronimin, A.Taytlerin, V.Şoron, K.Çukovskinin, A.Fyodorovun, M.Morozovun, İ.Kaşkinin, V.Koptilovun, V.Posselsin, V.Komissarovun, Y.Retskerin, A.Şveytserin İ.Levinin, V.Vinoqradovun, Q.Çernovun, V.Raqoşyanın, S.Vlaxovun, S.Florinin, O.Kadenin, digər məşhur nəzəriyyəçilərlə yanaşı, İ.Revzinin, V.Rozensveyqin, E.Karenin, A.Lilovanın, N.Lyubimovun tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasına dair baxışlarından yeri gəldikcə yararlanmağa və onlara tənqidi münasibət ifadə etməyə çalışmışdır.

Kitaba daxil edilmiş bütün bölmə və yarım bölmələr tərcümənin rəngarəng məsələlərini əks etdirməkdədir. Məsələn, "Tərcümə və psixologiya" bəhsində müəllif haqlı olaraq göstərir ki, "Dilin psixolinqvistik aspekti tərcümə prosesinin bilavasitə reallaşdığı zaman özünü daha qabarıq biruzə verir". İslam müəllim eyni zamanda bunu da doğru vurğulayır ki, burada dillər arasında ünsiyyət istər-istəməz bir tərəfdən onların müqayisəsi, digər tərəfdən isə ekvivalentlik axtarışı müstəvisində baş verir. Buna görə də tərcüməçi faktiki olaraq bilinç (ikidilli) subyekt kimi, daim psixoloji gərginlik altında qalmalı olur. Adımı çəkdiyimiz problemin hermenevtikasına varmaq üçün müəllif A.D.Şveytserin, Y.Naydın, A.Leontyevin, Q.Çernovun, V.Vilsin və digər bu kimi tanınmış tərcümə nəzəriyyəçilərinin də baxışlarından uğurla qidalanıb, onların tətbiqi əhəmiyyətini ortaya qoya bilər.

Kitabın üçüncü bölməsində İslam müəlliminin araşdırıcılıq nəzərləri artıq

"Tərcümə və ədəbiyyatşünaslıq" məsələləri üzərində cəmləşir. Elə buradaca problemin yetərincə uğurlu həlli üçün müəllif belə bir gərəkli tezis irəli sürür: "Bədii tərcümənin mədəni-tarixi baxımdan uğurlu həlli, hər şeydən öncə, mütərcimin fon biliklərinə nə dərəcədə yiyələnməsi ilə bağlı olur". Doğrudanda fon bilikləri tərcümə mətninin görünən və görünməyən tərəflərini əhatə etdiyindən mütərcimdən əhatəli və dərin filoloji hazırlıq tələb edir. Bununla bağlı İslam müəlliminin Yunan eposunun ünlü müəllifi Homerin "İliada"sının tərcüməsi ilə əlaqədar N.İ.Qnediçin yazdığı kimi orijinalda yer almış "səzsiz keçidləri"nin mütərcimi ən müxtəlif üslubların tətbiqinə və fərqli situasiyaların ikinci dildə təsviri kimi məsuliyyətli işə sövq etməsindən nümunə olaraq bəhs edir. N.İ.Qnediç yazırdı: "Olimpdən mətbəxə, tanrıların Şurasından qəhrəmanların qaba mübahisələrinə, qarğa kimi qarılacaq qara camaatı təmsildən Fersitdən Odisseyin dəbdəbəli ibarətpərvazlığına, odlu Axillesdən həlim və şirin ləhcəli Nestora..." qədər qədim dünyanın fərqli lövhələrini yenidən yaratmaqdan ötrü o dövvrə xas olan mifologiya və reallığın bir-biri ilə üzvi bağlılığından çıxış etməlidir" (s. 45) konsepsiyası kitab müəllifinin digər sahələrlə yanaşı, həm də tərcümənin mifologiya, folklor, epos, ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıqla paralel inkişaf edib formalaşan məsələlərinə doğru rakursdan yanaşmasının düstür və düşünülmüş olan qənaətlərini yadır.

İslam Ağakərimovun bu dəyərli kitabında nəzəriyyə ilə praktika ondayer almış bütün problemlərə ayıq-sayıq mən-

tiqlə yanaşıldığını sübut etməkdədir. Hesab edirik ki, müasir Azərbaycan tərcüməşünaslığının nəzəri, tarixi, praktik, metodik və metodoloji problemlərinin öyrənilməsində bu mənbə özünün inkarolunmaz tətbiqi əhəmiyyəti ilə seçiləcəkdir.

Kitabın uğulu alınmasının digər bir mühüm səbəbi isə İslam müəlliminin, yuxarıda bildirdiyimiz kimi, 3 onillikdən yuxarı bir zaman kəsiyində ali məktəb auditoriyalarında rus və Azərbaycan dillərində universitetlərdə oxunan Tərcümə nəzəriyyəsi kursunun əksər tərəflərini tanınmış mütəxəssis kimi tədris etməsi ilə bağlıdır. Bütün bu zəngin və keşməkeşli təlim illərində məhz onun tərcüməşünaslıq elminə öz rakursundan yanaşmasının və formalaşmasının baş verdiyini görmək mümkündür. Tanınmış mütəxəssisə bundan sonrada aparacağı tədqiqatlarında uğurlar arzulayırıq.